

УДК 159.92:3.33

Ірина Зубрицька-Макота, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри теорії та методики практичної психології
Навчально-науковий інститут права, психології та економіки
Львівського державного університету внутрішніх справ

Марія Скочиліс, магістратура Навчально-наукового інституту права,
психології та економіки Львівського державного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ ПОДРУЖНИХ РОЛЕЙ НА ПОЗИТИВНИЙ КЛІМАТ У СІМ'Ї

Стаття присвячена висвітленню проблеми сімейних ролей у шлюбі. У ній розглядаються питання сприятливого психологічного клімату, види сімейних ролей, рольові очікування сімейних пар, статево-рольова диференціація, а також вплив сімейних ролей чоловіка та жінки на особистість дитини.

Ключові слова: сім'я, рольові очікування, психологічний клімат, сімейно-рольова сумісність, статево-рольова диференціація, конвенціональні ролі, міжособистісні ролі.

Літ. 14.

Ирина Зубрицкая-Макота, кандидат психологических наук,
доцент кафедры теории и методики практической психологии
Учебно-научный институт права, психологии и экономики
Львовского государственного университета внутренних дел

Мария Скочилис, магистратура Учебно-научного института права,
психологии и экономики Львовского государственного университета внутренних дел

ВЛИЯНИЕ СУПРУЖЕСКИХ РОЛЕЙ НА ПОЛОЖИТЕЛЬНЫЙ КЛИМАТ В СЕМЬЕ

Статья посвящена освещению проблемы семейных ролей в браке. В ней рассматриваются вопросы благоприятного психологического климата, виды семейных ролей, ролевые ожидания семейных пар, поло-ролевая дифференциация, а также влияние семейных ролей мужчины и женщины на личность ребенка.

Ключевые слова: семья, ролевые ожидания, психологический климат, семейно-ролевая совместимость, поло-ролевая дифференциация, конвенциональные роли, межличностные роли.

Iryna Zubrytska-Makota, Ph.D. (Psychology) Docent of Theory and Methods of Practice
Psychology Department

Educational and Research Institute of Law, Psychology and Economics
Lviv State University of Internal Affairs

Maria Skochylis, magistracy of Educational and Research Institute of Law, Psychology and Economics
Lviv State University of Internal Affairs

MARITAL ROLES IMPACT ON POSITIVE CLIMATE IN THE FAMILY

The article is devoted to the problem of family roles in marriage. It the questions of favorable psychological climate, types of family roles, role expectations couples sex-role differentiation, and the impact of family roles of men and women in the child's personality.

Keywords: family, role expectations, psychological climate, family-role compatibility, sex-role differentiation, conventional role, interpersonal role.

Актуальність теми. Сім'я є необхідною умовою розвитку суспільства. Кожна людина, що вступає у шлюб, сподівається на таку поведінку партнера, яка відповідає його рольовому статусу, це один з чинників гармонійності стосунків у сім'ї. Якщо ж поведінка не відповідає рольовому статусу партнера, це може спричинити конфліктні ситуації і дисгармонію у родині. Історико-культурні дослідження засвідчують, що зі зростанням темпів індустріалізації тої чи іншої країни саме з дитиною пов'язують в більшій мірі психологічні, аніж матеріальні цінності.

Нагромадження життєвих знань і пошук достовірних наукових фактів об'єднані загальною метою: зрозуміти, яким чином забезпечити стабільність інституту шлюбу і родини, як зробити сімейне життя вдалим і щасливим.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день молоді люди, які створюють сім'ю часто не знають, як досягти гармонії у стосунках та сприятливого психологічного клімату для її розвитку. Подружні ролі часто плутаються або ж вони взагалі не визначені і з цього можуть виникати конфлікти.

У сучасних сім'ях абсолютно нормальною є ситуація, коли головою є той з подружжя, хто більше заробляє грошей і може забезпечити родину. Так, часто дружина після народження дитини, іде працювати, а чоловік займається доглядом за дітьми. Взагалі жінки у сучасному світі стали більш фінансово незалежні, менше займаються домашніми справами і вихованням дітей. Зараз майже зник той тип жінки, яка вміє повністю довіряти чоловікові, підкорятися його керівництву і готова покласти на нього у вирішенні проблемної ситуації. У подібній сім'ї чоловік може відчувати себе непотрібним, це порушує рівновагу сімейних стосунків і може спричинити негативні наслідки.

Проте майже всі західні дослідники погоджуються, що з усіх традиційних засад побудови сім'ї та її ролі у суспільстві нині збереглася тільки одна – турбота про нащадків. Лише у ставленні до дітей та їх підготовці до вступу в доросле життя ще зберігається значення сім'ї як соціального інституту. Сім'я одержує домінуючу орієнтацію на дитину і, що найбільш важливо, усвідомлення цієї орієнтації. Одночасно змінюються й рольові позиції батьків: на зміну піклуванню про матеріальне забезпечення дитини приходить нова потреба: можливість розкриття себе у дитині, жінка вважає це своїм обов'язком, саме таке ставлення мотивує її зберігати сімейні цінності, шлюб зокрема, щоб привити дитині повноцінні установки, які б могли допомогти їй у подальшій соціалізації.

Аналіз останніх досліджень. Широке коло питань пов'язаних з проблемами сім'ї, формуванням шлюбно-сімейних стосунків та подружньої сумісності досліджували В.Н. Дружинін, М.М. Обозов, В.А. Семиченко. Сімейно-рольову сумісність подружжя вивчали А.Н. Волкова та Т.М. Трапезнікова. Проблематику задоволеності подружжя шлюбом розглядали Ю.С. Альошина та І.Ю. Борисов. Дослідження останніх років фіксують зниження якості сімейних стосунків та задоволеність шлюбом, погіршення адаптивних можливостей сім'ї, зростання її дисфункційності (М.К. Дубас, 2000; І.Л. Леванова, 2006), різке зменшення тривалості шлюбу, а довготривалих шлюбів взагалі обмаль. Велика кількість сімей відмовляється від розв'язання поточних проблем на користь розлучень, що представлено у дослідженнях З. Баумана, 2002.

Відповідно до вищезазначеного **метою** даної статті є висвітлення питання сучасних сімейних ролей, для створення сприятливого психологічного клімату у молодій сім'ї.

Виклад основного матеріалу. Сім'я є

важливою частиною соціалізації суспільства і необхідною умовою його розвитку. Вона породжує головний суспільний скарб – людину. Через неї відбувається зміна поколінь людей, у ній здійснюється виховання, первинна соціалізація людини, досягнення нею громадянської зрілості. Вона слугує ефективним засобом для відновлення, підтримки духовних і фізичних сил людини, включення її у суспільне життя.

На думку вітчизняних та зарубіжних дослідників (П.П. Горностай, А.М. Обозов, М.М. Обозов, Ю.Н. Олейник) [6; 7], показником ефективної сімейно-рольової взаємодії подружжя є сімейно-рольова сумісність, як вид міжособистісної сумісності. На думку А.Н. Волкової та Т.М. Трапезнікової, сімейно-рольова сумісність подружжя передбачає узгодженість сімейних цінностей, узгодженість рольових очікувань і рольових домагань подружжя, загальну рольову адекватність шлюбних партнерів [3].

За останні три з половиною десятиліття кількість жінок, що приносять дохід у повноцінних американських сім'ях, виросла майже в чотири рази (з 6 до 23%). До такого висновку прийшли аналітики Бюро перепису населення (United States Census Bureau). Майже 12 млн. сімей з двома дорослими сьогодні фінансово тримаються на працюючих жінках [14]. Цей показник змусив експертів заговорити про перерозподіл ролей в сімейних стосунках американців.

Сучасні американки, що є в шлюбі і виховують дітей дуже часто отримують хорошу освіту. Згідно з останніми даними Департаменту освіти США (Department of Education – DOE), жінки отримують 57% всіх дипломів (Bachelor's Degrees, 60% – Master's Degrees и 52% Doctoral Degrees). Тут потрібно відзначити, що дружини і матері відрізняються великою наполегливістю, коли мова йде про здобуття престижної професії. Їх не зупиняє ні велика кількість дітей, ні ціни за навчання (кредити на деякі юридичні чи медичні спеціальності перевищують 150 – 200 тис. доларів), ні відсутність вільного часу. Чоловіки ж набагато рідше доводять почате навчання до кінця через відсутність конкретних життєвих цілей.

Згідно з опитуваннями, більшість американців не згодні з фразою про те, що: “чоловік повинен заробляти, а жінка сидіти з дітьми”. Цей багатівіковий стереотип сьогодні практично зник. Психологи, що вивчають зміну ролей в сучасних американських сім'ях бачать в подібній тенденції тільки позитивні моменти. “Якщо батько сидить вдома, а матір працює, то це ніяк не відбивається на вихованні дітей, – вважає Грег Барнеллі [14], дослідник університету Алабами. – Для дітей

такий розподіл обов'язків навіть кращий, вони не будуть під наглядом няні (чужої людини) чи взагалі без нагляду". Барнеллі категорично відкидає думку про те, що виховання дитини – обов'язок жінки. "В дійсності все залежить від бажання людини і набутих нею навичок. До того ж в Америці проводиться велика кількість семінарів і випускається багато книжок про виховання і дитячу психологію".

Згідно з даними некомерційних організацій із захисту сімейних цінностей, за останній рік більше як 10 млн. чоловіків відвідали курси з виховання дітей. Тенденції такого спрямування існують у теперішньому західному суспільстві, вони потрохи починають просочуватись і в українські сімейні установки і певним чином змінювати подружні ролі.

Будь-яка сім'я є інтимною соціальною групою, життя в якій має свою специфіку; люди, які її створюють – індивідуальні і неповторні. Головне, що відрізняє сім'ю, – це характер атмосфери, яка панує у родинних стосунках.

Рольові очікування – це компонент функціонально-рольової структури сім'ї. Рольова структура сім'ї забезпечує ефективне її функціонування й задоволення потреб усіх її членів за умов рольової узгодженості, тобто несуперечливості сімейних ролей, які утворюють цілісну систему. Основними параметрами рольової структури сім'ї є характер керівництва, який визначає систему стосунків влади й підпорядкування, тобто, ієрархічну побудову сім'ї і розподіл ролей у відповідності з тими завданнями, які вирішує сім'я на певній стадії свого життєвого циклу [2].

Характерний для тієї чи іншої сім'ї більш чи менш стійкий емоційний настрій прийнято називати психологічним кліматом (синонім – психологічна атмосфера) [4]. Він є наслідком сімейної комунікації, тобто виникає у результаті сукупності настроїв членів сім'ї, їх душевних переживань і хвилювань, ставлення одне до одного, до інших людей, до роботи, до оточуючих, до суспільних подій.

Ознаками сприятливого психологічного клімату є: згуртованість, подружнє сумісність, можливість всебічного розвитку особистості кожного члена родини, висока доброзичлива вимогливість одне до одного і до себе самого, почуття захищеності та емоційної задоволеності, висока внутрішня дисциплінованість, принциповість, відповідальність, бажання й уміння зрозуміти іншого, можливість вільно висловлювати свою думку з будь-якого питання у прийнятній для іншого формі, прагнення проводити вільний час разом (домашній вечір у колі сім'ї чи подорож),

уміння адекватно розподілити обов'язки, щоб усі були завантажені в залежності від своїх можливостей [2].

Ознакою сприятливого психологічного клімату є також відкритість сім'ї, а саме – доброзичливі стосунки з родичами, сусідами, друзями, знайомими. Найяскравіше психологічний клімат проявляється у сумісності близьких людей. Зовнішнім і об'єктивним показником сумісності є сам факт збереження сім'ї. Внутрішнім і суб'єктивним показником цього є відчуття у членів родини психологічного комфорту, надійності, захищеності, задоволення від спілкування одного з одним.

Отже, не тільки особливості рольових та міжособистісних стосунків членів сім'ї відбиваються на її психологічному стані (мікрокліматі), але й він, у свою чергу, впливає на міжособистісні стосунки її членів, на їхнє світовідчуття, самооцінку, саморегуляцію та життєздатність сімейного колективу загалом.

Вивчаючи задоволеність подружжя шлюбом, Ю.С. Альошина та І.Ю. Борисов послуговуються у своєму дослідженні таким поняттям, як "статєво-рольова диференціація", що є комплексним показником, який враховує як реальний розподіл ролей у сім'ї, так і ставлення до нього кожного з подружжя [1].

Статєво-рольова диференціація визначається на основі таких характеристик зазначає Н.С. Хлопоніна [10]:

1. Уявлення подружжя про ролі чоловіка та жінки (статєво-рольові установки);
2. Уявлення подружжя про розподіл ролей у сім'ї (власні статєво-рольові установки);
3. Рольова поведінка подружжя (реальний розподіл ролей);
4. Статєва ідентичність (фемінність – маскулінність як характеристики кожного з подружжя). Чітка статєво-рольова диференціація сприяє звуженню кола обов'язків кожного з партнерів, що дає змогу їм бути більшою мірою включеними у реалізацію завдань та функцій, які перед ними безпосередньо стоять.

Подібна диференціація дозволяє парі в цілому більш успішно вирішувати проблеми, справлятися з великою кількістю завдань, внаслідок чого підвищується задоволеність шлюбом. Водночас збереження жорсткої диференціації, коли необхідність у ній вже відпала (сім'я повністю адаптувалася до ситуації чи проблемність її зменшилася), навпаки, може спричинити зниження задоволеності шлюбом).

Важливе значення для сімейних ролей має диференціація конвенціональних і міжособистісних

ролей. Конвенціональні ролі – це ролі, що визначені правом, мораллю, традицією для будь-якої людини. Наприклад права і обов'язки матері щодо дитини і дитини щодо ставлення до матері закріплені законом, вони конкретизуються мораллю і традицією. Інша справа міжособистісні ролі (наприклад “улюбленець”) виконання даної ролі у великій мірі залежить від конкретної сім'ї та індивіда [10].

Чоловічі і жіночі ролі різні за функціями, але рівні за значущістю. У книзі Генрі А. Ноумена “Шлюб в сучасному суспільстві” автор порівнює партнерство в шлюбі з такими образами як ключ і замок з'єднані разом в одне ціле. Автор пише: “Разом вони можуть зробити те, що ні один з них окремо зробити не може. Завдання не буде виконане, якщо за справу візьмуться два замки чи два ключі. Кожен з партнерів унікальний, але ніхто окремо взятий не досконалий. Їх ролі не можна назвати ідентичними чи взаємозамінними. Кожного потрібно розглядати у відповідності до його функцій, бо вони доповнюють одне одного” [12, 30].

Сім'я визначається характером верховенства і розподілом ролей у відповідності з тими завданнями, які потрібно вирішувати. Спочатку у молодій сім'ї може бути рівність, пізніше залежно від створення безпеки для сім'ї, матеріального достатку, планування сімейного бюджету тощо, виявляється домінування одного з партнерів. Переважно, підтриманням безпеки і матеріальним добробутом займається чоловік, а з плануванням сімейного бюджету і розподілом доходів краще може впоратись жінка. Прийняття сімейних ролей визначається впливом особливостей мотиваційної сфери, потреб людини і ціннісно-смісловій сфері членів сім'ї, а також їх особистісними особливостями. Репертуар засвоєних ролей у дитинстві чи в підлітковому віці щодо міжособистісних стосунків і досвід їх застосування подружжя переносить у своє сімейне життя, таким чином, визначається характер міжособистісного спілкування [5].

Переважає, у щасливих сім'ях думка подружжя про верховенство в сім'ї співпадає, так само як рівень розуміння ролей очікувань кожного з партнерів. Є такі сім'ї, де керівництво і організація всіх її функцій зосереджена у руках одного члена сім'ї, в інших сім'ях є рівність між всіма членами родини. В першому випадку говорять про авторитарну систему стосунків, в другому про демократичну.

Характер подружніх стосунків багато у чому залежить від ступеню узгодженості сімейних цінностей чоловіка й жінки і ролей уявлень про

те, хто і в якій мірі відповідає за реалізацію відповідної сімейної сфери. Адекватність рольової поведінки подружжя залежить від відповідності рольових очікувань (установки чоловіка і жінки) на активне виконання партнером сімейних обов'язків і рольових домагань (особиста готовність кожного з партнерів виконувати сімейні ролі) [4].

В основному сімейні ролі діляться на три основних види вважає В.І. Слєпкова [9]: традиційні, подружні і ролі партнерів. Традиційні ролі припускають з боку дружини народження і виховання дітей, створення комфорту в домі, жертвування власними інтересами задля інтересів чоловіка, терпимість до обмеженої сфери діяльності. З боку чоловіка для збереження гармонії сімейних стосунків у цьому випадку необхідні: відданість матері своїх дітей, економічна безпека і захищеність сім'ї, підтримка сімейної влади і контролю, прийняття основних рішень, фінансове забезпечення дітей при розлученні.

Дружні ролі потребують від жінки збереження зовнішньої привабливості, забезпечення моральної підтримки і сексуального задоволення чоловіка, підтримки корисних для чоловіка соціальних контактів, забезпечення різноманітності життя. Від ролі чоловіка потребується захоплення дружиною і джентльменське ставлення до неї, взаємна романтична любов і ніжність, матеріальне забезпечення для купівлі одягу й інших речей, розваг, підтримки соціальних контактів, проведення вільного часу з дружиною.

Ролі партнерів потребують і від жінки і від чоловіка економічного вкладу в сім'ю у відповідності із заробітком, загальною відповідальністю за дітей, участі у домашній роботі і розподілу правової відповідальності. Крім того, від чоловіка бажаним та необхідним є ще прийняття рівного статусу жінки і погодження з її рівною участю у прийнятті будь-яких рішень, а від жінки готовність до прийняття рівної відповідальності за підтримку статусу сім'ї, а у випадку розлучення і відсутності дітей відмова від матеріальної допомоги.

Для стабільності сім'ї важливою є узгодженість думок у тому скільки часу дружина повинна приділяти професійній діяльності, а скільки сімейним обов'язкам. Від цього рішення залежить стиль стосунків у сім'ї – традиційний чи сучасний [9].

З давніх часів прийнято вважати, що основна роль чоловіка – це голова сім'ї, захисник, годувальник, а дружина виконує роль берегині сімейного вогнища, люблячої матері, турботливої

дружини та господині в домі. Проте в сучасному світі ці уявлення змінюються. Жінки стали більше працювати, займати керівні посади, конкурувати з чоловіками у досягненні вищих результатів у кар'єрі, здобули фінансову незалежність. В родині жінка також часто бере на себе функцію керівника і намагається робити все по-своєму. Зараз майже зник той тип жінки, яка вміє повністю довіряти чоловікові, підкорятися його керівництву і готова покласти на нього. Жінка виконує багато чоловічих функцій сама. З одного боку добре, що жінки стали впевненішими і мають змогу розвиватись у професійній сфері, але з іншого – у такій родині чоловік не бачить життєвої необхідності у виконанні своїх чоловічих функцій, він не бачить потреби у собі. Коли жінка виконує чоловічі ролі, вона також набуває чоловічих рис характеру, щоб повністю відповідати роботі, яку вона виконує. Вона стає менш жіночною, більш роздратованою, втрачається рівновага в сім'ї, і як наслідок – це може стати причиною розриву шлюбу.

Коли чоловічі і жіночі ролі не визначені чітко, відбувається змішування ролей. В такому випадку жінка частково виконує чоловічі завдання, а чоловік – жіночі. Якщо такий розподіл ролей є тимчасовим явищем, то це може внести певні корективи у проблемні сторони подружжя, але якщо це стає способом життя, то може суттєво зашкодити добробуту сім'ї. Така ситуація стає особливо акцентованою, якщо у сім'ї зростає дитина, їй потрібно формувати у собі статево-їдентичність, відповідно, дітям потрібно бачити у своїх батьках чіткий образ чоловіка і жінки, щоб брати з них приклад. Мати демонструє свій жіночий образ, коли виконує жіночу роль. Коли вона ходить по дому в жіночому одязі, виконує домашні обов'язки, ніжно турбується про дітей, створює у домі комфорт, і якщо вона задоволена цією роллю, то формує в дітях образ жіночності. Коли батько виконує чоловічу роль в якості сильного лідера, захисника і годувальника і коли діти мають можливість бачити його в дії, коли він з відповідальністю бере на себе чоловічі обов'язки і отримує задоволення від роботи, він демонструє їм позитивний чоловічий образ. Якщо у сім'ї є чіткий розподіл чоловічого та жіночого образів, хлопчики виростають мужніми, а дівчатка – жіночними [11].

Висновки. Таким чином, чітка постановка і

виконання сімейних ролей має вагомий вплив на створення позитивного психологічного клімату у родині, а також є запорукою гармонійного розвитку як самого подружжя, так і його дітей.

Перспективи дослідження. Враховуючи те, що написано дану тему необхідно розвивати й надалі, адже сімейні ролі змінюються з часом так само як і норми, правила в кожній окремій сім'ї. Рольові очікування подружжя мають вагомий вплив на гармонійний розвиток сімейних стосунків.

1. Алешина Ю.Е., Борисов И.Ю. Поло-ролевая дифференциация как комплексный показатель межличностных отношений супругов // *Вестн. Моск. ун-та. Серия 14, Психология.* – 1989. – №2. – С. 24 – 30.

2. Бондарчук О.І. *Психологія сім'ї: Курс лекцій.* – К.: МАУП, 2001. – 96 с.

3. Волкова А.Н., Трапезникова Г.М. *Методические приемы диагностики супружеских отношений // Вопр. психологии.* – 1985. – № 5. – С. 110 – 116.

4. Дружинин В.Н. *Психология семьи.* – изд. 3-е. – СПб.: Питер, 2008. – 176 с.

5. Овчарова Р.В., Токарева Ю.А. *Научные предпосылки к анализу проблемы отцовства как воспитательной деятельности // Наука и образование Зауралья.* – Курган, 2005. – №1. – С. 109 – 124.

6. Обозов Н.Н., Обозова А.Н. *Диагностика супружеских затруднений // Психол. журн.* – 1982. – № 3. – С. 147 – 151.

7. Обозов Н.Н., Обозова А.Н. *Факторы устойчивости брака. // Семья и личность. Тезисы докладов Всесоюзной конференции в г. Гродно 28 – 30 сентября 1981 г.* – М., 1981. – С. 44 – 49.

8. Сысенко В.А. *Устойчивость брака: проблемы, факторы и условия.* – М.: Речь, 1987. – 210 с.

9. Слепкова В.И. *Психологическая диагностика семейных отношений [Текст].* – Мозырь: Содействие, 2006. – 167 с.

10. Хлопоніна Н.С. *Особенности статево-ролевой дифференциации в современной семье // Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки.* – Луганськ: Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка, 2006. – №16 (111). – С. 229.

11. Юстицкис В., Эйдемиллер Э.Г., *Психология и психотерапия семьи.* – 4-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 237 с.

12. *Marriage for Moderns.* By Henry A. Bowman. New York: mcgraw-Hill Company, 1942. Pp. ix+463.

13. <http://www.realisti.ru/main/family?id=278>

14. <http://oko-planet.su/politik/politiklist/176159-v-ssha-muzhchiny-i-zhenshimy-menyavutsya-rolyami.html>

Стаття надійшла до редакції 15.08.2013

